

Meteoritler dünýä howp salýar

Category: Geň-taňsy wakalar, Kitapcy

написано kitapcy | 26 января, 2025

Meteoritler dünýä howp salýar METEORITLER DÜNÝÄ HOWP SALÝAR

1908-nji ýylyň 30-njy iýun günü gije asmany böwsüp çykan äpet ot tutuş Sibiri gündizlige öwürdi. Bu äpet oduň Podkamennaýa Tunguska derýasynyň basseýninde bir ýere gelip düşmegin bilen dörän eýmenç partlamanyň (1000 atom bombasynyň güýjüne barabar) netijesinde 2000 km inedördül meydany tutup duran tokaýlyk ýom-ýok boldy. Ähli janly-jandarlar öldi, agaçlar jem-tekiz boldy, garaz hemme zat yandy. Partamanyň netijesinde asmana göterilen sary renkli radiasiýa şöhlesi Ýewropanyň käbir ýerlerinden hem görnüpdi, güýçli sarsgyn bolsa 200 km uzaklykdaky ýerlere täsir edip, 5000 km uzakdaky ýerlerde-de duýlupdy. Sebitde bir bolmasyz ýagdaýyň bolandygy 1000 km uzakdaky Irkutskiniň Seýsmologiya merkezinde-de duýlupdy. Hadysanyň syrly taraplary köp ýyllap yüze çykarylmadı. Onsuzam partlamanyň netijesinde ýaýran radiasiýa sebäpli 19 ýyllap sebite baryp bolmadı.

Uzak wagtlap dowam eden barlaglar gürrüni edilýän partlama kometanyň ýadrosynyň bir asteroidiň demir böleginiň ýa-da meteor ýagşy mahalynda ýere düşen äpet uly meteor böleginiň

(ululygy azыndан 200 метр инедördüл болан) себäп bolandygy baradaky netijä geldi. Bu hadysa daşy demir perdeli Sowet Soýuzynyň territoriýasynda bolandygy üçin köptaraply barlaglar alyp barmaga-da mümkünçilik bolmandy. Ыöne muňa garamazdan, hadysanyň örän elhenç bolandygy ol sebitiň suratlaryndan-da bellidi.

• **Ilkinjem, soňkam däl**

Beyle betbagtçylyk diňe Podkamennaýa Tunguska derýasynyň basseyňinde bolmady. Şu wagta çenli Ýer şaryna birnäçe gezek meteorit gelip düşdi. Munun bilen baglanyşykly geologiki delillere Arizona çölünde, Günbatar Awstralıýadaky «Wolt Greck» kraterinde we Kanadanyň Kwebek sebitindaki «Manicouagan», «New Guebec» hem-de «Glearwater» kraterlerinde duş gelindi.

NASA-nyň düzümünde iş alyp barýan astronomlar. «Meteorlaryň Ýer şarynda döretjek betbagtçylyklary barada gürrüň gozgalanda soralmaly zat munuň bolup biljekdigi ýa-da bilmekedigi däl-de haçan boljagydyr» diýýärler.

Dünýäniň dürli sebitlerinde meteorlaryň döreden oýlarynyň 200-den gowragynyň tapylmagy, millionlarça ýyllyk taryhyň dowamynda şeyle wakalaryň birnaçe gezek bolandygy meteorlaryň çakyşmagy netijesinde nesli ýiten janly-jandarlar we meteoritleriň ýykyp-ýumran obadyr şäherleri şeýle wakanyň öňümizdäki ýyllarda-da bolup biljekdiginiň aýdyň delilidir. Häzirem Gün sistemasynda äpet meteoritleriň onlarçasy örän ýokary tizlik bilen aylanyp ýör. Olaryň haysysynyň Ýer şaryna tarap gaýtjakdygy bolsa hazır iň kelleagyryly meseleleriň biri. Amerikan Kongresi 1990- nyj ýilda NASA meteoritleriň döredip biläyjek howpuna garşıy barlag geçirmegi tabşyrdy.

Häzir dünýäde meteoritleri öwrenýän we hökümetler tarapyndan goldanylýan ylmy-barlag toparlarynyň birnäçesi bar. Bu toparlaryň hasaplamaalaryna görä, potensial howp salýan meteoritleriň sany iki müň töweregi. Olaryň haýsylarynyň Ýer şaryna tarap ýüzüni öwrendigi bolsa heniz anyklananok.

Gaway adalaryndaky howa bazasynda işleyän topar şu wagta çenli 12 sany asman jisimini anyklapdyr. Hünärməneler bularyň arasynda diametri 2 mil bolan jisimleriň hem bardygyny

belleyärler. Ylmy-barlag toparlary öňümüzдäki 10 ýylyň içinde Ýere gelip düşmegin ähtimal bolan meteoritleriň ählisine gözegçilik etmäge çalyşýarlar. Maksat döräýmegi mümkün betbagtçylyga garşıy wagtynda çäre görmek.

• **Alaç barmyka?**

Astronomlar şeýle howplara garşıy dürli çözgütleri hödürleýärler. Esasan-da amerikaly we orsyetli alymlar hem-de ýarag hünärmenleri soňky birnäçe ýylда bu meselä has köp üns berýärler we käbir teklipleri hödürleýärler.

• **Bugartmak**

Bu çözgüde görä meteoritiň üstünde atom bombasy partladylar we şeýlelikde, howp aradan ayrylar. Wodorod bombasyny oýlap tapan Edward Telleriň ýolbaşçylygyndaky alymlar topary bolsa meteoriti kinetik energiyanyň kömegini bilen daş bölegine öwrüp boljakdygyny öňe sürüyärler. Bu alymlaryň hödürleýän çözgüdine görä, atom bombasynyň deregine ýörite oklar ulanmak bilen Ýer planetasyna ýetip gelýän meteoritler kiçijik bölekleré bölüner. Mysal üçin sagatda 67 müň mil tizlik bilen gelyän meteorit ýörite oka tutular. Bu oklar meteoriti eleme-deşik edip, onuň bölekleré pytramagyny üpjün eder. Ýöne bu çözgüdiň aglabá bölegi buzdan ybarat bolan meteoritlere täsir etjekdigine ynanylýar.

Dünýäni asteroidlerden goramak üçin atom bombasynyň ulanylmaǵyna garsy çykýanlar-da bar. Arizona uniwersitetiniň alymy Žeý Meloş 1 gigatonluk atom bombasynyň dünýä ýetirjek zyýanynyň kosmosdaky haýsydyr bir howpdan has güýcli boljakdygyny öňe sürüyär.

Meloşyň pikirine görä, ýadro ýaraglaryny ulanmazdan hem dünýäni meteroidlerden halas etmeginiň usullary bar. Bu usullaryň biri Gün energiyasından peýdalanan mak arkaly zyýanly asman jisimleriniň ugrunuň üýtgetmek pikirine salgylanýar. Bu usula görä ýuka alýuminden ýasalan äpet gübercek aýna kosmosa ýollanyp, asman jisimine ýakyn ýerde ýerleşdiriler. Aýna Günden gelyän energiyany özünde jemlär we ikinji aýnanyň

kömegi bilen-de asman jisimine ýollar. Asman jisiminiň üstünde bir nokada jemlenen Gün şöhlesi asman jisimini partladar. Meloşyň pikirine görä, diametri ýarym mil bolan äpet aýna bir ýyl işlän ýagdaýynda diametri iki mil bolan meteoritiere güýçli täsir edip biler.

Zaman RAHMATULLAÝEW. Geň-taňsy wakalar